

АНТРОПОЛОГІЯ, ЕТНОЛОГІЯ, УСНА ІСТОРІЯ

УДК 391.4(392.51)(477.88)«18/19»

DOI: 10.24144/2523-4498.2(43).2020.217469

ЖІНОЧІ ЗАЧІСКИ ТА ГОЛОВНІ УБОРИ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Коцан Василь Васильович

кандидат історичних наук, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту,

доцент кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: vasilkotsan@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-0644-9725>

У статті на базі наявної літератури, польових етнографічних, а також архівних матеріалів проведено комплексний аналіз жіночих зачісок та головних уборів українців Закарпаття кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Головні убори, як складова народного вбрання, виразно відображають смаки та уподобання людей, їх соціальний стан, вірування, виступають віковою ознакою, а також служать завершенням ансамблю одягу, виконуючи специфічну функцію – функцію увінчування. Всі ці аспекти автор висвітлює у своєму дослідженні. Зібраний та систематизований матеріал подається за етнографічним принципом. Окремо характеризуються жіночі зачіски та головні убори долинян, гуцулів, бойків і лемків Закарпаття. У статті акцентується увага на різноманітності форм та елементів декору головних уборів. Автор детально описує уплітки, які використовували для вплітання в коси. У межах Закарпаття вони найбільше збереглися у боржавських і ужгородських долинян, а також лемків Великоберезнянщини. Своєю специфіку мала спеціальна весільна зачіска у гуцулок Рахівщини – «плетінь». Ознакою незаміжньої жінки був вінок. На Закарпатті найпоширенішими були вінки з барвінку та на картонній чи дерев'яній основі. За елементами оздоблення можна було чітко відрізнити вінок окремих локальних груп долинян, гуцулок, лемкинь і бойкинь. Невід'ємною частиною головного убору заміжньої жінки в ряді районів краю був чепець. За конструктивними елементами крою та формою і колоритом декору можна виділити ряд видів чепців. Лише у бойків Закарпаття чепець виконував виключно обрядову функцію. Народний звичай вимагав щоб жінка знятий з голови весільний чепець зберігала протягом усього життя, аж до смерті. Поверх чепців або окремо повсюдно на Закарпатті заміжні жінки одягали хустки, які в межах краю мали як локальні ознаки, так і спільні риси. В цілому традиційні жіночі головні убори українців Закарпаття були невід'ємною складовою одягового комплексу й із широкого вжитку вийшли десь в 40-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Закарпаття, ХІХ – ХХ століття, дівочі та жіночі зачіски, головні убори.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли українці надзвичайно гостро відчувають потребу в етнокультурному самозбереженні, традиційна культура, передусім народний костюм, виступає одним із головних чинників етнічної ідентифікації народу. Саме до народного костюма зараз прикута пильна увага як професійних модельєрів, так і просто зацікавлених широких кіл громадськості. На жаль, на Закарпатті, як і в цілому по Україні, доводиться часто спостерігати, коли незнання, недослідженість проблеми породжують некомпетентність, спрощення, а то й спотворення у трактуваннях відповідних форм традиції. Тому в сучасних умовах важливим, суспільно значимим та науково актуальним є вивчення традиційного народного вбрання в цілому та окремих його елементів.

Головний убір, як важлива складова традиційного народного костюму, окрім захисної, практичної, знакової та оберегової функцій брав на себе естетичну роль. Головні убори відображають особливості як загального характеру, так і окремих історико-етнографічних областей. Жіночі та дівочі головні убори представляли собою різноманітні за матеріалом, формою, способом виготовлення та художнього оформлення елементи, які, залежно від

місцевих традицій і призначення одягу, об'єднувалися в одяговий комплекс. Головні убори змінювалися залежно від віку й сімейного становища і мали особливе значення у народних обрядах. А різні способи їх носіння органічно поєднувалися із ансамблем вбрання [Гулик, с. 17; Хмельницька, с. 79–80].

Метою даного дослідження є комплексний аналіз зачісок, матеріалу та елементів декору традиційних жіночих головних уборів етнографічних груп українців Закарпаття (долинян, гуцулів, бойків і лемків) кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Основним джерелом для дослідження даної проблематики послужили польові етнографічні матеріали автора, зібрані в експедиціях та наукових відрядженнях. Цінною для нас є інформація здобута під час експедицій та наукових відряджень до Рахівського, Виноградівського та Великоберезнянського районів. Поряд із вивченням одягових комплексів гуцулів, долинян і лемків в цілому, нами фіксувалась й інформація про традиційні головні убори [Зошит № 5, 2009 – 2011; Зошит № 6, 2010; Зошит № 7, 2010].

Окремі села Ужгородщини, Мукачівщини, Виноградівщини та Рахівщини досліджувались нами в рамках спільних комплексних етнографічних експедицій викладачів-істориків Ужгородського національного університету та наукових співробітників Закарпатського музею народної архітектури та побуту. За їх результатами були підготовлені чотири випуски наукового щорічника «Етника Карпат». У кожному із досліджуваних районів нами було зібрано чимало фактологічного та фотоілюстративного матеріалу про традиційні жіночі головні убори, зокрема їх використання в обрядах родинного та календарного циклу [Бонгар, 2016, с. 76–79; Боршош, 2017, с. 111–116; Костевич, 2016, с. 97–100; Коцан, 2018, с. 195–215; Куштан, 2019, с. 356–362].

При вивченні проблематики традиційних головних уборів Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст. нами використано матеріали архіву кабінету етнології факультету історії та міжнародних відносин Ужгородського національного університету. Серед них щоденники етнографічних практик, зібрані та підготовлені студентами у селах Рахівського і Тячівського районів [Щоденник етнографічної практики Стефурак; Щоденник етнографічної практики Томашук].

При вивченні локальних особливостей жіночих зачісок та головних уборів українців Закарпаття нами використано ряд публікацій історичного мистецтвознавчого та краєзнавчого характеру. Варто відмітити, що на відміну від інших складових народного вбрання Закарпаття, інформації про зачіски та головні убори в науковій літературі не багато. Даний елемент народного строю Закарпаття вивчався спорадично або згадувався в загальному контексті.

Важливим джерелом для вивчення нашої проблематики є праці чеських дослідників народної культури М. Тумової [Тумова, 1924], А. Кожминої [Kožminová, 1922], Я. Смети [Podkarpatska Rus. [redigoval J. Smeta], 1923]. Нами також використовувались роботи І. Вагилевича [Вагилевич, 1978], Я. Головацького [Головацкий Я., 1877], Ф. Вовка [Вовк, 2015], В. Шухевича [Шухевич, 2018]. На особливу увагу заслуговує дослідження російського мистецтвознавця С. Маковського (1877 – 1962) [Маковский, 1925].

Із праць радянського періоду варто виділити дослідження П. Богатирьова [Богатырев, 1964; Богатырев, 1971]. У них міститься чимало матеріалів про використання традиційних жіночих головних уборів у календарній та родинно-побутовій обрядовості. При визначенні загальнослов'янських рис головних уборів використано роботу Д. Зеленина [Зеленин, 1926]. Матеріальній культурі Закарпаття, в тому числі й народному вбранню присвячення публікація Ф. Потушняка [Потушняк, 1957]. Цінний матеріал міститься у праці Г. Маслової [Маслова, 1984].

Із робіт сучасних дослідників народного вбрання варто виділити роботу Г. Стельмашук «Традиційні головні убори українців», де вперше були проаналізовані виключно зачіски та головні убори українців [Стельмашук, 1993]. Варто виокремити й моно-

графію Г. Стельмашук «Український стрій», написану у співавторстві з М. Білан [Білан, Стельмашук, 2011]. У ній розглянуто одягові комплекси усіх етнографічних регіонів України та зв'язок строю із духовним життям народу. Наприкінці дослідження автори характеризують народний одяг українців Закарпаття. Вони виділили чотири локальні одягові комплекси. При характеристиці кожного з них звертають увагу й на головні убори. Цінними для нашого дослідження є й публікації М. О. Косміної [Косміна, 2011], Петрякової [Петрякова, 2006], Л. Хмельницької [Хмельницька, 2016] та О. Гулик, С. Гулик [Гулик, Гулик, 2019].

Виділяючи етноідентифікуючі ознаки, етнографічно розмежувальні риси та іноетнічні впливи й взаємозв'язки у традиційних головних уборах Закарпаття, нами використовувались публікації, у яких в тій чи іншій мірі висвітлено питання народного одягу угорців і словаків краю. До таких відносимо праці Л. Коша [Л. Коша, 2002] та М. Сополіги [Сополіга, 2011].

Окремі аспекти вивчення жіночих зачісок та головних уборів краю висвітлювались в публікаціях автора цієї статті. Окрема стаття присвячена використанню традиційних головних уборів у весільній обрядовості Закарпаття. Тут автор подає комплексний аналіз способів заплітання волосся, використання упліток, локальних особливостей матеріалів та способів декорування вінків, чепців і хусток [Коцан, 2015]. Детальний опис жіночих головних уборів гуцулок Рахівщини подано у монографічному дослідженні В. Коцана [Коцан, 2012]. Характерні риси жіночих головних уборів окремих етнографічних груп українців краю описані автором у ряді публікацій [Коцан, 2007; Коцан, 2011; Коцан, 2019; Коцан, 2020].

Виклад основного матеріалу. Зібраний матеріал ми подаємо, групуємо його за етнографічним принципом (долиняни, гуцули, бойки, лемки), формами та способами укладання зачісок, видами традиційних жіночих головних уборів (вінки, чепці, хустки). Окрему увагу автор звертає на таку класифікаційну ознаку головних уборів як їх функціональне призначення (буденний, святковий обрядовий).

Однією з основних складових традиційного жіночого вбрання **долинян** Закарпаття були головні убори. На їх розвиток впливали соціально-економічні фактори, географічні та кліматичні умови, історичний розвиток річкових долин, світоглядні уявлення та традиції. Різноманітністю форм та елементів декору виділялись дівочі головні убори, характерною особливістю яких було те, що маківка голови завжди залишалась відкритою. Тому й форма головного убору мала вінкоподібний вигляд. Вінки завжди оздоблювали волічковими уплітками, намистинами, монетами, дзеркальцями, листками барвінку, штучними квітами. Великою різноманітністю форм і оздоблень відзначались весільні головні убори дівчат. Повсюдно у долинян заміжнім жінкам не можна було ходити з відкритою головою. Невід'ємною частиною головного убору заміжньої жінки у долинян були чепці та хустки. Протягом XIX

– у першій половині ХХ ст. традиційні жіночі головні убори долинянок виявляли ряд локальних особливостей.

У середині ХІХ – на початку ХХ ст. у селах межириччя Терембі та Ріки жінки посередині голови залишали «проділ», а волосся заплітали. Дівчата заплітали волосся в одну косу («чулку»), вплітаючи в неї стрічку («пантлик», «пандлик») і різнокольорову вовняну нитку («волічку»). Коса опускалася вниз по спині до стану дівчини, при цьому кінець коси («канчук») залишався незаплетеним. Жінки ж найчастіше заплітали волосся у дві коси і укладали їх на голові «вінком», на який одягали очіпок («чепець»). Заміжні жінки ходили в чепцях, поверх яких одягали («завивали») різнокольорову хустку.

На початку ХХ ст. на Хустщині поширились весільні та святкові дівочі вінки («парти»). Шили їх на твердій основі (обручику), яку обтягували цупкою тканиною. Поверх неї нашивали квіти, блискітки, намистини, монети. До весільних вінків додавали ще й пучки різнокольорової вовняної пряжі (див. Рис. 1–2) [Білан 2011, с. 289]. Дівочі весільні вінки долинян межириччя Терембі та Ріки вирізнялись рядом особливостей, характерних для окремих груп сіл.

У середині ХІХ – на початку ХХ ст. заміжні теремблеріцькі долинянки у будні дні пов'язували голову білими хустинами («шерінками»), у 20-х – 40-х рр. ХХ ст. – темними хустками. Чорні квадратні (68×68 см, 70×70 см) хустки з фабричної матерії на відстані 5–10 см від країв оздоблювали вишивкою у вигляді ромбикових рядків чи стилізованих галузок з квіток, стебел та листочків. Побутували два способи пов'язування хустин – «на дзьобок» або «по молодички». «На дзьобок» – хустку пов'язували так, щоб над чолом утворювався куток, а «по молодички» – ззаду на потилиці. Дівчата в робочі дні не пов'язували голови. Волосся вони заплітали в одну косу, а якщо пов'язували, то в яскраві хустини рожевого або червоного кольорів. Хустка була одним із обов'язкових елементів весільного обряду [Попович, 1981, с. 7].

У середині ХІХ – на початку ХХ ст. у селах долини р. Боржави жінки заплітали волосся в одну чи дві коси, вплітаючи в них ткани стрічки («пантлики») з плетеними шнурочками та китицями на кінцях чи шнурки («китиці») із шістьнадцятьма різнокольоровими вовняними кульками («шариками») [Богатирьов, 1971, с. 43; Богатирьов, 1964, с. 14]. На спині коси зв'язували широкою шовковою стрічкою у бант («косицю»). Певні особливості мали весільні барвінкові вінки сіл верхів'я р. Боржави.

У ХІХ – першій половині ХХ ст. заміжні жінки на пучок волосся («контъ») одягали чепець («чепак»). У ХІХ ст. чепці шили з домотканого лляного полотна, а наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. – з червоної, зеленої, синьої, чорної бавовняної матерії. Крій складався із двох частин: довшої передньої та коротшої задньої («потилиці»), зібраної на червоні нитки у дрібні складки («рямки»). Для міцності виворітній бік передньої частини чепців обшивали домотканним полотном. Низ чепця декорували вузькою смужкою червоної фабричної матерії. Над нею пришивали ширшу смугу

(«партицю»). Зустрічались чепці, у яких зовнішню поверхню повністю обшивали червоною матерією. Крім того, чепці оздоблювали трьома червоними стрічками, які перетинались на маківці й розходились по всій площині. Кінці стрічок вільно спадали до низу. Поверх червоних стрічок могли нашивати сині чи зелені фабричні мережки («чіпки»). Поміж стрічками та «чіпками» нашивали дрібні квіточки («косички») із зеленої, синьої фабричної матерії (див. Рис. 3–4).

Поверх чепця жінки пов'язували великі хустки («ширінки», «рйтованки») червоного, білого, чорного кольорів. Ближче до країв хустки декорувались набивним орнаментом у вигляді віночка з рожевих яблук, синього та рожевого винограду, слив, коротких гілок із яскраво-зеленим листям. Середину хустки оздоблювали дрібними квітками чи виноградними гронами. По периметру хустки завершувались стряпками («ройтами»). Дівочі хустки вдвічі коротші за жіночі. Дівчата хустку на голові рамили і зав'язували ззаду на потилиці, а старші жінки – перехрещували під підборіддям («чинили воля») і зав'язували на плечах в один вузол. Молоді жінки носили червоні хустки з квітками, а старші – чорні або сині.

Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. у селах верхів'я р. Боржави поширились хустки («ширінки») з чорного чи темно-синього фабричного полотна. Молоді заміжні жінки одягали малі, а жінки старшого віку – великі «ширінки». Три кути великих хусток декорували різнокольоровим обмітувальним («петельчатим») швом та великими китицями різнокольорових вовняних ниток. На малих хустках декорували лише один кут.

У селах долини р. Тересви дівчата заплітали волосся в одну або дві коси, одягали віночки із різнокольоровими стрічками («пантликами», «китицями»). Часто у коси вплітали вовняні уплітки з китицями на кінцях. Заміжні жінки скручували волосся на голові під хусткою. У 20–40-х рр. ХХ ст. у селах пониззя р. Тересви побутували великі весільні хустки з білої фабричної матерії.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у селах Хижа, Новоселиця, Черна Виноградівського району найпоширенішою дівочою зачіскою було заплітання волосся у дві коси, вплітаючи в них стрічки («пантлики», «волочки», «петянки») червоного, синього, білого, зеленого кольорів. Заміжні жінки заплітали волосся у широку косу, яку змашували маслом і викладали («вкладували») її на голові «шориком». Дівчата ходили у вінках, які виготовляли із дроту, обшитого полотном. Вінки оздоблювали різноколірним бісером, круглими дзеркальцями, квітами. До церкви та на свята дівчата одягали високі вінки, зроблені з товстої косиці. Такі самі вінки мали й одданиці [Зошит № 6; Куштан, 2019, с. 360–361; Тарнай, 1937, с. 190–191].

Заміжні жінки голову покривали хусткою («ширінкою», «англійкою») квадратної форми (76×76 см, 78×78 см), яку купували в «рондьошів» (продавців одягу). У молодих жінок вона була яскравого синього, блакитного, рожевого кольорів. Характерною їх особливістю є те, що краї хустки по

периметру оздоблювались однотонною блакитною чи рожевою смугою («покрайницею»), а середину – рослинним орнаментом. Старші жінки одягали чорні, темно-червоні «ширінки» з рослинним орнаментом. Часто зображувались червоні яблука, сині сливи, грона винограду та зелене листя.

У селах долини р. Тур'ї дівчата заплітали волосся в одну або дві коси, вплітаючи на їх кінцях стрічки («пантлики»). На свято волосся заплітали в одну косу. Щоб коси тримались на голові у зачісці їх кріпили спеціальними скобами («горноглями»). Обов'язковим елементом вбрання заміжньої жінки був чепець («чіпиць», «чупиць», «чепак»). Кроїли чепці з домотканого лляного полотна, загнутого навпіл по ширині. У задній частині до нього пришивали вузький шматок полотна, який збирали на 4–6 ниток у складки. Із внутрішнього боку чепці підшивали грубим домотканим конопляним полотном. Чепці оздоблювали 4–8-ма стрічками («лентами») зеленого, червоного, синього, чорного, жовтого кольорів, вузькими атласними мережками («чіпками»), поміж якими пришивали широку смужку, декоровану дрібними рослинними орнаментальними мотивами. Обов'язковим елементом оздоблення передньої частини турянських чепців була вишивка геометричних орнаментів, виконаних технікою «хрестик». В основі орнаментальної композиції лежала ламана лінія («кривуля») з трьома заломами. Центральний залом вишивався подвійним хрестиком, а на його площині зображувались «баранчі роги». До задньої частини чепця пришивали відрізки («хохли») з червоних, бордових або рожевих стрічок. По контуру задньої морщеної частини деяких чепців пришивали фабричну стрічку («ленту»), яку у верхній частині загинали у вигляді чотирьох петель («шльомок»). Коли виходила жінка в село або до церкви, то надягала під хустку і чепець. Біля хати поралась у одному чепці. Заміжні жінки одягали чепці як на свята, так і у будні [Потушняк, 1957, с. 220].

Поверх чепця заміжні жінки одягали хустку («дуплованку»), яка зав'язувалась під підборіддям. Святкові хустки відрізнялись від буденних якістю матеріалу, з якого їх виготовляли. У святкові холодні дні на голову одягали фабричну шерстяну хустку. На початку XX ст. у селах Сімер, Тур'я-Ремета, Вільшанки, Туриця, Турички дівчата почали одягати білі, а жінки старшого віку – чорні хустки («хустята») з домотканого полотна чи фабричної матерії. Один із кутів, який при складанні хустки спадав на потилицю, оздоблювали рослинною вишивкою V-подібної форми. Орнаментальна композиція складалась з віночка, однієї великої та десяти-дванадцяти дрібних квіточок. Такі хустки побутували й у бойків Міжгірщини. Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. у селах Мокра, Порошково, Тур'я-Поляна жінки одягали хустки («кестемани») квадратної форми з фабричної матерії синього кольору. Їх по периметру, ближче до країв, оздоблювали попарно перехрещуваними тканими біло-голубими смугами з чотирипелюсткових квіток. Краї хустки оздоблювали рожево-фіолетовою

мережкою ручної роботи, що завершувалась довгими стряпками [Кул, 2001, с. 23].

У 20-х – 40-х рр. XX ст. у селах долини р. Тур'ї заміжні жінки одягали великі квадратні хустки («кестемани») з червоної чи чорної фабричної матерії. По периметру хустки декорували стилізованими віночками з великих квітів. Характерною особливістю «кестеманів» була плетена сітчаста мережка з довгими стряпками («сітка з ройтами»). На червоних хустках вона була червоною, а на чорних – чорною чи синьою. Часто такі хустки скручували, перекидали за голову, перехрещували на грудях і зав'язували ззаду на талії.

У другій половині XIX – першій половині XX ст. заміжні ужгородські та мукачівські долинянки одягали чепці. У селах Баранинці, Підгорб, Коритняни, Довге Поле Ужгородського району побутували чепці («чепаци»), які за кроєм та оздобленням подібні до чепців лемкинь Велико-березнянщини. Нижню частину чепців, крім задньої морщеної, декорували червоними, синіми фабричними стрічками, поверх яких нашивали чорне фабричне мереживо («чіпки») та рожеві стрічки. Широка (2–3 см) стрічка оздоблювалась вишивкою рослинних мотивів. У 20-х – 40-х рр. XX ст. у селах Минай, Розівка, Концovo, Кінчеш, Шишловці, Холмок, Галоч, Палладь Ужгородського району під впливом міської моди та сусідніх словацьких сіл поширились чепці («чепаци») з фабричної квітчастої матерії. Задню частину чепців кроїли із трьох шматків матерії: центральної широкої та двох вузьких бічних. Всі три пілки загинали наперед на 2–3 см й призбирували у широкі збірки («складуваники»). У передній частині до збірок пришивали широку атласну чи шовкову стрічку білого або рожевого кольорів, декоровану вишивкою рослинних мотивів. Стрічку вирізали у формі хвилястої лінії, з трикутним виступом («ріжком») посередині нижньої частини. Хустку поверх чепця пов'язували так, щоб було видно «ріжок». Нижню частину стрічок могли оздоблювати чорним мереживом. Чепці із фігурною передньою частиною та прямою задньою, що підкреслювала зачіску, побутували і в Східній Словаччині [Сополига, 2011, с. 212–213].

У 30-х – 40-х рр. XX ст. у селах Невицьке, Оріховиця, Кам'яниця поширились жіночі хустки («хустята») квадратної чи прямокутної форми з бежевої атласної матерії. Хустки по всій площині оздоблювали рослинними мотивами у вигляді великих квіток та дрібних листочків. Такі хустки одягали у будні дні заміжні жінки. Жінки старшого віку одягали «хустята» з чорної, темно-зеленої шовкової чи атласної матерії. По периметру, на відстані 2–8 см від країв, хустки оздоблювали стилізованими віночками. На буденних хустках це були вузькі галузки у вигляді ламаної лінії («кривулі»), а на святкових – широкі (5–10 см) гірлянди з великих червоних або рожевих троянд, малих листочків та дрібних бутонів білого, жовтого, фіолетового кольорів. У 40-х рр. XX ст. в ужгородських долинян поширились великі хустки («метрівки») з гачкованою мережкою та довгими

(10–15 см) стряпками. «Метрівки» складали трикутником і зав'язували під підборіддям або на потилиці. Кут хустки, який спадав назад декорували вишивкою рослинного характеру. Заміжні жінки одягали хустки («кестемани») з чорної, синьої чи коричневої фабричної матерії, які декорувалися вибічатим рослинним орнаментом білою фарбою. Орнаментальна композиція мала вигляд стилізованої галузки з великих квіток, яка формувала квадрат. Внутрішню площину квадрата заповнювали дрібними колючками.

У 20-х – 40-х рр. ХХ ст. по всій території розселення долинян побутували великі вовняні хустки («ширинки кундеряві») чорного чи білого кольору. Ткали їх з вовняних ниток на «кроснах» таким чином, що на лицевому та виворітному боках утворювались своєрідні гачки у вигляді «букле». По периметру хустки завершувались довгими стряпками. У туряньських, ужгородських та мукачівських долинян побутували в'язані з вовняних ниток хустки. Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. у долинян поширились різнокольорові фабричні вовняні хустки.

Гуцулки у теплі дні не покривали голови. Волосся ділили від маківки на дві частини і заплітали у дві коси, вплітаючи у них різнокольорові стрічки. На Рахівщині також були поширені уплітки. Для їх виготовлення брали 1–2 мітки ниток з вовни молодих овець і скручували їх у три нитки. Із фарбованих у червоний чи зелений колір ниток робили три уплітки. Дві з них заплітали з волоссям, а на третю («шварку») нашивали 20–25 гудзиків і разом з косами нею обвивали голову. Зачіски гуцулок регламентувалися віком та сімейним становищем. Маленьким дівчаткам заплітали одну косу на маківці, а кінчик прив'язували упліткою («кісником») до основи коси. Волоссячко, що росло по боках голівки, вільно спадало вниз. 10–12-річним дівчаткам, якщо дозволяла довжина волосся, заплітали у чотири коси. Для цього посередині голови робився проділ. Коса починалась над вухами на маківці, з четвертини волосся, далі до неї припліталася друга четвертина. Закінчувалась коса уплітками. Так само робилося на другій половині голови. Обидві коси складалися у рядочки, назустріч одна одній, а на потилиці прив'язувалися до основи нижніх кіс уплітками. Якщо дівчині плелася не чотири, а шість, вісім чи десять кіс, то таку зачіску називали «пирогі». Зазвичай коси плелися з трьох пасем волосся. Якщо коса плелася з п'яти, семи чи дев'яти пасем, то зачіску називали «в дрібниці». Дівчата 12–13-річного віку запліталися у дві коси. За традицією жінкам дозволялося викладати коси тільки навколо голови вінком або на потилиці, а дівчата ще могли опускати їх вниз по спині. На Гуцульщині був поширений звичай, за яким, доки старша сестра не вийшла заміж, молодші не могли заплітатись у повний убір [Зошит № 5; Зеленин, 1926, с. 318; Кокіш, 2009, с. 2; Коцан, 2018, с. 203].

Характерною ознакою дівочтва був вінок. Дівчата вперше його одягали, досягнувши повноліття. Відтоді їх називали нареченими. С. К. Маковський з цього приводу писав: «Всі

дівчата на виданні носили вінки і називалися нареченими» [Маковський, 1925, с. 33]. Віковий ценз ношення вінка визначався від 15-16-річного віку і до шлюбу. При цьому вінки дівчат «на віддаваня» і заручених дещо відрізнялися. Гуцулки носили вінки зі штучних квітів, павичевого пір'я, стрічок і стеклярусу («кружилиць»). Знаком того, що дівчина заручена, був вінок, сплетений у так званий «барвінковий день». Такий вінок змащувався медом і вкривався позолотою. Ясінянські гуцулки у весільні барвінкові вінки додавали часник. Про це співається у коломийці:

*Ой, одна ішла, барвінок несла,
Барвінок у віночок.
А друга ішла, часник несла,
Часник у вінок.*

А третя ішла, позліток несла [Меркло, 1997, с. 44].

Дівчина не знімала вінок аж до шлюбу, навіть спала в ньому. Існувало повір'я, за яким, якщо вінок пропаде – не буде щастя у подружньому житті. Він служив одночасно оберегом від злої сили і поєднував у собі солярну і шлюбну символіку. Дівчина, що втратила дівочтво не мала права одягати вінок до шлюбу [Зошит № 5; Прокопева, 1999, с. 115].

Цікавими були весільні головні убори, зокрема спеціальне плетіння («плетінь») (див. Рис. 5), вінки («корони») та вінки («косиці») з картону (див. Рис. 6). Весільний вінок на голові гуцулки – це знак молодості, який відрізняв її від інших дівчат на весіллі. Гуцулки жодну квітку, жодну травинку не встромляли у вінок наперекір традиції. Очевидно, що барвінок протягом століть служив надійним засобом лікування, тому й наділявся народними світоглядними уявленнями магичною силою і виступав як оберіг. За допомогою барвінку, квітів, різних трав можна було причарувати парубка.

Одруженим жінкам традиція забороняла показуватись на людях з непокритою головою. Заміжні жінки укладали коси навколо голови і покривали голову хусткою зі стряпками («ройтами»). Її кінці перехрещували під підборіддям і зав'язували ззаду. До середини ХІХ ст. були поширені лише ткані і в'язані білі, рідше чорні вовняні хустки.

З середини ХІХ ст. набули поширення вовняні хустки («метрівки») фабричного виробництва яскраво-червоного, бордового, оранжевого, коричневого кольорів. По периметру їх оздоблювали різнокольоровими стряпками, що спадали на плечі. У селах Чорна Тиса, Ясіня, Лазещина бордові чи коричневі фабричні хустки («фустки») по периметру оздоблювали об'ємним рослинним орнаментом, виконаним шовковими нитками технікою двосторонньої гладі. Такі хустки називали «дряпанками» – «бо узор дряпав лице». Близьче до країв вишивали широкі (10–20 см) стилізовані галузки з великих різнокольорових квіток, коричневих чи оранжевих стебел і листочків та дрібних червоних бутонів. Посередині «дряпанок» вишивали дрібні квітки чи бутони, розміщені у чотири-п'ять орнаментальних смуг. Крім «дряпанок», у ясінянських гуцулок побутували хустки («чічкані») з оранжевої шовкової

матерії. Їх декорували («цяцькували») дрібними квітами («чічками»), розкиданими по всьому тлу хустки. Цяцьковані хустки носили так, щоб було видно облямівку. Пов'язували їх ззаду («за тім'ям»). У 20-х –40-х рр. ХХ ст. у селах долини р. Білої Тиси жінки одягали великі (145×145 см, 150×150 см) святкові шерстяні хустки («борушненки»). Вся площа хустки декорувалася рослинним орнаментом у вигляді великих червоних чи фіолетових квіток, які гармонійно поєднувались із зеленими листочками, утворюючи віночок. Іноді середину «борушненок» оздоблювали дрібними червоними бутонами. Краї хустки декорували плетеним мереживом, що завершувалось довгими стряпками [Коцан, 2018, с. 199].

Існували різні варіанти пов'язування хусток. Гуцулки Закарпаття пов'язували їх «під бороду», «по молодички», «по за шию», «по за плечі». Зазвичай жінки пов'язували хустки «під бороду». При цьому згинали квадратну хустку майже по діагоналі і меншою половиною клали до голови, а більшою назовні, зав'язували довгі кінці під підборіддям простим разовим вузлом. Дівчата носили хустки із захисною ціллю, а жінки – завжди.

Дівчата і молодиці, як жартували в селах Розтоки, Видричка, Богдан, Луги, Білин – «з претензією», пов'язуючи хустку, один кінець опускали вниз, а другий – піднімали до вуха, або загинали над чолом хустку вгору. Про це кепкували у коломийці:

*Ой верчена дарабчина,
Верчена, верчена,
Та що дівці помагає
Фустка закочена? [Зошит № 5].*

«По молодички» хустку зав'язували, коли було тепло і щоб бути привабливішою. При такому способі ношення хустки її кінці зав'язували на потилиці під косами. «По за шию» хустку пов'язували в холодну пору року чи при порошній роботі. При цьому кінці хустки перехрещували під підборіддям і на потилиці поверх третього кінця хустки зав'язували їх. «По за плечі» хустку пов'язували в холодну пору року, коли вона була великих розмірів. Кінці хустки перехрещували під підборіддям, верхній з них обвивався навколо шиї і схрещувався з нижнім кінцем на грудях, обвиваючи груди, і, проходячи під пахвами рук, зав'язувався простим вузлом між лопатками [Зошит № 5; Боршош, 2017, с. 114].

У **бойків** Закарпаття дівчата та жінки волосся заплітали в одну або дві коси. Святкові зачіски оздоблювали різними способами. Дівчата вплітали у коси по всій їх довжині різнокольорові стрічки («пантліки», «машлики», «плетінки») червоного, зеленого, блакитного кольорів. Дві коси з китицями і стряпками звисали нижче талії і притискалися поясом. Інколи у свята жінки прикрашали барвінком коси, укладені довкола голови. Дівчата одягали барвінкові вінки. [Вагилевич, 1978, с. 113; Петрякова, 2006, с. 220].

До жіночих головних уборів належали чепці. Основу чепця складав обруч («рама») з картону або кори липи, на який натягували біле мереживо («сітку»). Із зовнішнього боку «раму» обшивали чорним оксамитовим полотном. До основи кріпили чорні та кольорові стрічки («партиці») з китицями на кінцях. Часто їх оздоблювали вишивкою. Подібні чепці побутували і в селах Ужок, Гусний, Тихий, Сухий, Волосянка, Ставне Великоберезнянського району.

Чепець, як обов'язковий елемент вбрання заміжньої жінки, у межах Закарпаття, крім бойків, побутував у долинян, лемків та угорців. Лише у бойків весільний чепець виконував виключно обрядову функцію. Народний звичай вимагав, щоб жінка знятий з голови весільний вінок зберігала все своє життя, аж до смерті. У долинян, лемків та угорців чепці були обов'язковим елементом як святкового, так і повсякденного вбрання заміжньої жінки. Особливістю бойківських чепців були їх форма, матеріал (картон, кора липи, біле мереживо («сітка»)) та вишивка геометричних орнаментів на основі вінка (див. Рис. 7).

У другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. заміжні жінки молодичались. У молодих жінок Воловеччини спідня («мала») хустка («молодиця») була червоною, у старших – чорною. Зав'язували її ззаду, а поверх неї одягали верхню («велику») кольорову хустку («платину»), що зав'язувалась під підборіддям. У селах Жденіївської долини першу хустку називали «малий кестеман», її зав'язували ззаду, а поверх неї одягали «великий кестеман» білого, чорного, червоного кольорів, зав'язуючи під підборіддям. «Від Волового до Волівця дівчина не виїде з хати без платка, білого найбільше, а як замужня одіває два – «на бабку: маленький червоний або чорний, зав'язується ззаду, а поверх нього великий все рівно якого кольору». Хустки оздоблювали вишивкою рослинних мотивів на куті, який при одяганні спадав на плечі.

На Міжгірщині спідні хустки («молодиці», «платини», «зав'язуванки») у молодих жінок були чорними, а верхні – кольоровими (див. Рис. 8). Жінки старшого віку та бабусі одягали дві чорні хустки. «Молодицю» виготовляли зі шматка чорного полотна. Їго згинали навпіл по діагоналі і зшивали у вигляді трикутника, а верхні кінці («кутики») оздоблювали вишивкою та китичками («бойтичками»). Краї хустки декорували різнокольоровими обмітувальними швами, а їх внутрішню площину різними квітами. Поверх «молодиці» обов'язково одягали хустину.

З 20-х рр. ХХ ст. у бойків Закарпаття поширились білі, рідше чорні та жовті вишиті хустки («перемітки», «платини»). Шили їх з тонкого домотканого полотна або фабричної матерії квадратної чи прямокутної форми. В одному із кутів хустки гладдю вишивали квітковий орнамент у вигляді V-подібної композиції. У середині композиції вишивали квітку, а вище від неї – 3–10 дрібненьких букетиків. Темні тони зелених, бордових, синіх, червоних кольорів вишивки контрастно сприймалися на білому тлі хустки. Таким же орнаментом

декорували чорні хустки. У 30-х – 40-х рр. ХХ ст. у селах верхів'я р. Ріки та долини р. Рипинки заміжні жінки одягали хустки («платини») із жовтої фабричної матерії. Один із кутів хустки декорували вишивкою рослинних орнаментів у вигляді дрібних квіток.

Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. у бойків Закарпаття поширились фабричні хустки («платини») чорного, червоного чи бордового кольорів. Найчастіше зустрічались квадратні хустки. По периметру їх підрубляли машинним швом, обрамляли рослинним орнаментом у вигляді різнокольорових квіток, пуп'янків та листочків, утворюючи коло чи квадрат. Їх внутрішню площину заповнювали маленькими квіточками.

Лемкині волосся заплітали в одну-дві коси, вплітаючи в них стрічки («заплітки», «волічки») з вовняних ниток бордового, червоного та зеленого кольорів. Брала два пучки бордових чи червоних, один пучок зелених ниток і разом із волоссям заплітали у косу. Всі три пучки завершувались плетеними шнурочками із вовняними гудзиками («буклями») на кінцях. Побутували також і вузькі стрічки («волічки»). Плели їх із вовняних ниток червоного та зеленого кольорів. Вони склались із довгої (110-120 см) червоної стрічки, до якої посередині прив'язували коротку зелену стрічку. Червону стрічку згинали навпіл в результаті чого утворювалися три стрічки однакової довжини: дві червоні та одна зелена. Разом їх вплітали у коси. У обох випадках центральною була зелена стрічка, а бічними – бордові або червоні [Крайняк, 1926, с. 71].

У межах Закарпаття уплітки у волосся наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. були поширеними в гуцулів та боржавських долинян. Червоно-зелені чи рожево-зелені уплітки вплітались у косу, яка спадала на плечі біля стрічки («партиці») з чепця. Плетені шнурочки з гудзиками на кінцях упліток та стряпки на кінці «партиці» запинали за пояс, який теж завершувався китицями чи гудзиками і зав'язувався ззаду. У результаті ззаду на рівні поясу утворювалися своєрідні «кучері» (див. Рис. 9) [Podkarpacka Rus, 1923, с. 143]. На фоні лемківських упліток чітко виділялись боржавські ткані стрічки («пантлики») з плетеними шнурочками та китицями на кінцях чи шнурки («китиці») із шістьнадцятьма різнокольоровими вовняними кульками («шариками»). Гуцульський дівочий головний убір («плетіння») з червоних чи бордових вовняних ниток теж вплітався у косу, але, на відміну від лемків, коса не спадала на плечі, а викладалась навколо маківки.

Весільним атрибутом нареченої були вінки («весільні вінці»), які плели з барвінку, а з 40-х рр. ХХ ст. у побут увійшли куповані («купчі») вінки. До вінків дружок пришивали довгі стрічки («пантлики») та шивали зубки часнику, якому надавали функцію захисту від злих сил.

Обов'язковим елементом вбрання заміжньої жінки був чепець. У лемків Перечинщини побутував розширений доверху чепець («чепак»), на якому кути («роги») виступали у сторони. Під чепцем жінки укладали заплетені коси у «контъ» (див. Рис. 10) [Бицай, 1978, с. 13; Декілька, 1928, с. 13].

У великоберезнянських лемків побутували чепці («чупці») круглої форми. Шили їх з білої фабричної матерії. Крій складався з двох частин: суцільної передньої та задньої, морщеної на дві нитки у дрібні складки («рями»). Із виворітного боку, крім морщеної частини, чепець підшивали домотканим конопляним полотном. Низ чепців дівчат та молодих жінок оздоблювали різнокольоровими фабричними стрічками або ж гачкованими мережками («чипками»), фабричними стрічками («лентами»), декорованими вишивкою рослинних мотивів. Етно-ідентифікуючою ознакою місцевих чепців, було те, що їх передню частину декорували («парадили») бісером («монистом»), дзеркалами («веретками»), золотистими дротиками («прицканим друтом»), дрібними паетками, гудзиками («гомбичками») та ін. Завдяки їх комбінуванню формувались орнаментальні смуги («парадьожки», «парадьожні партички»). Поширеними були такі варіанти «парадьожки»: «кривуля» із «прицканого друту», оздоблена двома рядками пасток та трьома великими «гомбичками» у формі багатопелюсткових квіток; «кривуля» з пасток, обабіч якої вишивали квітки з білого бісеру; хвиляста лінія із прозорого бісеру, поміж яким пришивали різнокольорові паетки; поєднання різних за розмірами пасток та дрібних дзеркалець («вереток»); три намистинки із дутого скла. Чепці жінок старшого віку декорували чорними стрічками («лентами»), оздобленими вишивкою рослинних мотивів. До задньої морщеної частини чепців пришивали довгу (30–60 см) фабричну стрічку («партицю»), декоровану вишивкою рослинних мотивів. «Партиця» спадала на плечі біля коси, а її кінці закріплювались у пояс (див. Рис. 11). Заміжні жінки, які згадували життя до весілля часто співали:

*Кыбы мені ни чипець, не червона хустка
Я би собі погуляла як у воді гуска* [Зошит № 7].

У межах Закарпаття чепець як обов'язковий елемент вбрання заміжньої жінки, крім лемків, побутував у долинян, бойків та угорців. Лемківські чепці, оздоблені фабричними стрічками («партицями») з вишивкою рослинних мотивів, різноманітними блискітками, лелітками, паетками, стеклярусом, бісером, тонким мідним дротом чітко виділялись на фоні бойківських чепців з картонною основою, обшитою білим мереживом, чорними стрічками та скромною вишивкою. До 20-х рр. ХХ ст. в ужгородських долинян побутували чепці, які за кроєм та оздобленням подібні до лемківських. За чепцем можна було відрізнити лемкиню й від угорок, чепці яких шили у вигляді шапочки з домотканого полотна чи фабричної матерії.

Голову жінки пов'язували хусткою («хустям», «кестеманчам», «скорянчам»). У молодих жінок хустки були яскравих, у старших – темних кольорів. З початку ХХ ст. у лемків, як і в бойків та долинян, поширились хустки, на яких вишивку розміщували на тому куті, що спадав на плечі. Композиція стрічкової вишивки формувалась з букетів чи окремих рослинних мотивів. Часто між двома стрічками вишивали дерево життя в оточенні дрібних

рослинних мотивів. В його кольоровій гамі переважали світлі відтінки рожевих, оранжевих, червоних, вишневих, блакитних, зелених, коричневих барв.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. у лемків Великоберезнянщини поширились фабричні хустки («гарастувки», «англійки»). Вони являли собою прямокутний шматок фабричної матерії, краї якого загинали і підрублювали машинним швом. Хустки оздоблювались вибитим рослинним орнаментом у вигляді стилізованих віночків, розміщених по периметру хусток, або окремих квіток чи букетів квітів. У лемків Перечинщини побутували два види фабричних хусток: червоні чи зелені «метрівки» з квітковим орнаментом та однотонні сині чи коричневі «хустята», оздоблені попарно перехрещуваними смугами у вигляді дрібних ромбикових рядків або «кривуль» та «меандру». У холодну пору жінки поверх сорочки і візитки накидували на плечі велику вовняну хустку («кестеман», «кістеман», «тернувча») зеленого чи чорного кольору або в клітинку. Така хустка була квадратної форми, з чотирьох сторін закінчувалась стряпками. Кінці хустки перехрещувались на грудях і

зав'язувались на спині або кріпились шпилькою під шиєю.

Висновки. Традиційні жіночі головні убори українців Закарпаття сформувались як невід'ємна складова одягового комплексу й із широкого вжитку вийшли десь в 40-х рр. ХХ ст. Однак у сільській місцевості вони залишались складовою весільної та похоронної обрядовості майже до кінця ХХ ст., передусім для покриття голови. В цілому традиційні жіночі головні убори українців Закарпаття кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. включали більшість загальнопоширених в Україні їх різновидів. Проте існували окремі регіональні зразки головних уборів, які були характерні лише для окремих районів краю. Це зумовлено взаємовпливами із іншими історико-етнографічними регіонами, іноетнічними взаємозв'язками. Представлену класифікацію та характеристику жіночих головних уборів вважаємо не повністю завершеною, бо в процесі подальших музейних і польових етнографічних досліджень плануємо уточнювати та доопрацьовувати. Зокрема, йдеться про способи пов'язування та ношення, фіксацію місцевої (локальної) термінології, обрядову функцію окремих різновидів головних уборів.

Список використаних джерел

- Kožminová, A., 1922. *Podkarpatska Rus. Práce a život lidu*, Praha, 124 s.
- Podkarpatska Rus.* [redigoval J. Smeta]. Praha, 1923. 214 s.
- Бицай, Т. О., 1978. Народная одежда украинцев Ужанской долины конца ХІХ – начала ХХ вв. (на материалах сел Ужок, Волосьянка, Тихий, Загорб, Гусный Великоберезнянского района): реферат, *Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту*, Ужгород: ЗМНАП, 20 с.
- Білан, М. С., Стельмашук, Г. Г., 2011. *Український стрій [видання друге]*, Львів: ПП «Видавництво «Апріорі»», 312 с.
- Богатырев, П., 1964. Проблемы изучения материальной и духовной культуры населения Карпат, *Советская этнография*, № 7. с. 12–19.
- Богатырев, П., 1971. Магические действия, обряды и верования Закарпаття, *Богатырев П. Вопросы теории народного искусства*, Москва: Искусство, с. 36–52.
- Бонгар, М., 2016. Родинна обрядовість с. Оноківці Ужгородського району, *Етніка Карпат. Науковий щорічник*, вип. 1, Ужгород: Гражда, с. 76–79.
- Боршош, М., 2017. Народне будівництво й одяг с. Верхнє Водяне, *Етніка Карпат. Науковий щорічник*, вип. 2, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, с. 111–116.
- Вагилевич, І., 1978. Бойки, русько-слов'янський рід у Галичині, *Жовтень*. № 2. с. 113–118.
- Вовк, Федір, 2015. *Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / Федір Вовк; передм. О. Г. Таран; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських; упорядн. О. О. Савчук*. Харків: Видавець Савчук О.О., 2015. 464 с.; 199 іл.
- Головацкий, Я. 1877. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии, *Записки Императорского Географического Общества, по отделению этнографии*, том 7. с. 481–565.
- Гулик, О., Гулик, С., 2019. Головні убори як жіночий оберіг, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Історія*, Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, Вип. 1., с. 17–25.
- Декілька образків із Підкарпатського народного мистецтва, *Наша земля*, 1928. 25 травня. Число 5. с. 10–13.
- Зеленин, Д. К., 1926. Женские головные уборы восточных (русских) славян, *Slavia*, Rocnik V, Sesit 2, Praha 1926. Главы 1–7, с. 303–338, Sesit 3, 1927. Главы 8–13, с. 535–556.
- Зошит № 5. *Етноідентифікуючі ознаки та етнографічно розмежувальні риси народного одягу гуцулів Рахівщини ХІХ – першої половини ХХ ст.* 2009 – 2011 рр. 56 с.
- Зошит № 6. *Характерні особливості та іноетнічні впливи в народному вбранні королівських долинян (села Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району) кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.* 2010 р. 10 с.
- Зошит № 7. *Традиційне народне вбрання лемків Великоберезнянщини середини ХІХ – першої половини ХХ ст.* 2010 р. 29 с.
- Кокіш, Г. С., 2009. Особливості давнього жіночого одягу гуцулок Білотисянської долини: реферат, *Архів Музею гуцульства с. Розтоки Рахівського району*, Розтоки, 11 с.
- Косміна О. Ю., 2011. *Традиційне вбрання українців*. Київ: Балтія-Друк, т. 2: Полісся. Карпати. 160 с.: іл.
- Костевич, М., 2016. Весілля та обряди, пов'язані з народженням дитини, в с. Кам'яниця Ужгородського району, *Етніка Карпат. Науковий щорічник*, вип. 1, Ужгород: Гражда, с. 97–100.
- Коцан, В., 2007. Народний одяг українців пониззя р. Терелі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», вип. 19, с. 118–127.
- Коцан, В., 2009. Традиційний народний костюм угорського населення Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст.: реферат, *Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту*, Ужгород: ЗМНАП, 45 с.

- Коцан, В., 2011. Традиційний народний одяг лемків Великоберезнянщини кінця XIX – першої половини XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія.*, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», вип. 26, с. 220–232.
- Коцан, В., 2012. *Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини: XIX – перша половина XX ст.*, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 164 с.: іл.
- Коцан, В., 2014. Традиційні головні убори у весільній обрядовості Закарпаття (XIX – перша половина XX ст.), *Тисячоліття-MILLENNIA. Науковий щорічник*, випуск 2. Ужгород: Гражда, 2015. с. 16–28.
- Коцан, В., 2018. Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини (з польових етнографічних матеріалів), *Етніка Карпат. Науковий щорічник*, вип. 3, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, с. 195–215.
- Коцан, В., 2019. Традиційний народний одяг боржавських долин Закарпаття XIX – першої половини XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», Вип. 41. с. 163–177.
- Коцан, В., 2020. Традиційний народний одяг ужанських долин Закарпаття XIX – першої половини XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», Вип. 1 (42). с. 349–367.
- Коца, Л., 2002. *Чиї ви сини? Огляд угорської етнографії*, Ниредьгаза, 246 с.
- Крайняк, Н., 1926. Люта, *Наш родний край*, Рочник IV. Число 5. с. 70–72.
- Кул, Ю., 2001. *Тур'я-Ремета. Історико-краєзнавчий нарис*, Ужгород: М-Студія, 150 с.
- Куштан, Н., 2019. Традиційне народне житло та одяг села Букове, *Етніка Карпат. Науковий щорічник*, вип. 4, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, С. 356–362.
- Маковский, С.К., 1925. *Народное искусство Подкарпатской Руси*, Прага: Пламя, 156 с.: ил.
- Маслова, Г. С., 1984. *Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX – начала XX в.*, Москва: Издательство «Наука», 215 с.
- Меркло, Б. Б., 1997. Традиційна музика ясінянських гуцулів кінця XIX – початку XX ст.: дипломна робота, *Архів лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ім. М. П. Тиводара ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, Ужгород: УЖДУ, 65 с.
- Петрякова, М., 2006. Особливості форм традиційних головних уборів українців Карпатського регіону (лемків, бойків, гуцулів) XIX – початку XX ст., *Вісник Львівської Національної академії мистецтв. Спецвипуск II. «Ерделівські читання»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю створення першого художнього навчального закладу на Закарпатті*, Ужгород: Гражда, с. 217–229.
- Полянська, О. В., 1974. Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області, *Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту*, Ужгород: ЗМНАП, 33 с.
- Попович, М. М., 1981. Жизнь и быт жителей села Кричево Тячевского района: реферат, *Архів лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ім. М. П. Тиводара ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, Ужгород: УЖДУ, 17 с., ил.
- Потушняк, Ф., 1957. З історії матеріальної культури на Закарпатті, *Наукові записки Ужгородського університету*, Т. XXIX, Ужгород, с. 218–225.
- Прокопьева, Н., 1999. Символическое выражение жизненной энергии в традиционной одежде восточных славян, *Етнічна історія народів Європи. Традиційна етнічна культура слов'ян*, Київ: Стило, с. 111–116.
- Сополига, М., 2011. *Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва*, Київ: Темпора, 336 с.
- Степашук, Г. Г., 1993. *Традиційні головні убори українців*, Київ: Наукова думка, 240 с.
- Тарнай, М., 1937. Щось про Гудю, *Наш родний край*, Рочник XV, число 10. с. 190–191.
- Тумова, М., 1924. Народная одежда на Подкарпатской Руси, *Подкарпатска Русь*, Рочник I, число. 3, с. 72–79; число. 4. с. 102–110.
- Хмельницкая, Л., 2016. Структурно-семантический анализ женских головных уборов в традиционном украинском национальном костюме, *Східноєвропейський історичний вісник*, Дрогобич: Посвіт, вип. 1. с. 79–85.
- Хофер, Т., Фел, Е., 1975. *Народное искусство венгров*, Будапешт: Корвина, 638 с.
- Шухевич В., 2018. *Гуцульщина: в 5 частинах / Володимир Шухевич; передм. А. А. Карпенко; післям. М. С. Глушко; упоряд. О. О. Савчук. (Репринтне видання 1899 – 1908 рр.)*, Харків: Видавець Олександр Савчук, 1218+[10] с., 294 іл.
- Щоденник етнографічної практики студентки 1-го курсу історичного факультету УЖДУ Л. С. Стефурак, проведеної у селі Дубове Тячівського району, *Архів лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ім. М. П. Тиводара ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, Ужгород, 1999.
- Щоденник етнографічної практики студентки 1-го курсу історичного факультету УЖДУ О. Томашук, проведеної у селі Розтоки Рахівського району, *Архів лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ім. М. П. Тиводара ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, Ужгород, 2006.

References

- Bicaj, T. O., 1978. Narodna odevzha ukraincev Uzhanskoj doliny konca XIX – nachala XX vv. (na materialah sel Uzhok, Volosjanka, Tihij, Zagorb, Gusnyj Velikobereznjanskogo rajona): referat [Folk clothes of Ukrainians in the Uzhansk valley at the end of the XIX – beginning of the XX centuries. (based on the materials of the villages Uzhok, Volosyanka, Tikhly, Zagorb, Gusny, Velyky Bereznjansky district): abstract], *Arhiv Zakarpats'kogo muzeju narodnoї arhitekturi ta pobutu*, Uzhgorod: ZMNAP, 20 s. (in Russian).
- Bilan, M. S., Stelmashuk, Gh.Gh., 2011. *Ukrainsjkyj strij [vydannja drughe] [Ukrainian costume [second edition]]*, Ljviv: PP «Vydavnytvo «Apriori», 312 s. (in Ukrainian).
- Bogatyrev, P., 1964. Problemy izuchenija material'noj i duhovnoj kul'tury naselenija Karpat [Problems of studying the material and spiritual culture of the population of the Carpathians], *Sovetskaja jetnografija*, № 7. s. 12–19. (in Russian).
- Bogatyrev, P., 1971. Magicheskie dejstvija, obrjady i verovanija Zakarpat'ja [Magical actions, rituals and beliefs of Transcarpathian region], *Bogatyrev P. Voprosy teorii narodnogo iskusstvo*, Moskva: Iskusstvo, s. 36–52. (in Russian).
- Bonghar, M., 2016. Rodynna obrjadovistj s. Onokivci Uzhghorodskjogho rajonu [Family rituals of the village of Onokivtsi, Uzhghorod district], *Etnika Karpat. Naukovyj shhorichnyk*, vyp.1, Uzhghorod: Ghrazhda, s. 76–79. (in Ukrainian).

- Borshosh, M., 2017. Narodne budivnytvo j odjagh s. Verkhnje Vodjane [Folk housing and clothing of the village of Verkhne Vodiane], *Etnika Karpat. Naukovyy shhorichnyk*, vyp.2, Uzhghorod: Vydavnytvo Oleksandry Gharkushi, s. 111–116. (in Ukrainian).
- Dekiljka obrazkiv iz Pidkarpatsjkogho narodnogho mystectva [Several samples from Subcarpathian folk art], *Nasha zemlja*, 1928. 25 travnja, chyslo 5. s. 10–13. (in Ukrainian).
- Ghulyk, O., Ghulyk, S., 2019. Gholovni ubory jak zhinochyy oberigh [Hats as a female amulet], *Naukovi zapysky Ternopiljskoghoho nacionaljnoghoho pedagoghichnogho universytetu imeni Volodymyra Ghnatjuka. Serija. Istorija*, Ternopilj: Vyd-vo TNPU im. V. Ghnatjuka, Vyp. 1. s. 17–25. (in Ukrainian).
- Golovackij, Ja. 1877. O narodnoj odezhde i ubranstve rusinov ili russkih v Galichine i severo-vostochnoj Vengrii, *Zapiski Imp. Russkogo Geograficheskogo Obshhestva, po otdeleniju jetnografii*, tom 7, s. 481–565. (in Russian).
- Hmel'nickaja, L., 2016. Strukturno-semanticeskij analiz zhenskikh golovnykh uborov v tradicijnom ukrainskom nacional'nom kostjume [Structural and Semantic Analysis of Women's Headdresses in Traditional Ukrainian National Costume], *Shidnoevropejs'kij istorichnij visnik*, Drogobich: Posvit, Vip. 1. s. 79–85. (in Russian).
- Hofer, T., Fel, E., 1975. *Narodnoe isskustvo vengrov [Folk art of the Hungarians]*, Budapesht: Korvina, 638 s. (in Russian).
- Kocan, V., 2007. Narodnyj odjagh ukrajinciv ponyzzja r. Terebli kincja XIX – pershoji polovyny XIX st. [Folk clothing of Ukrainians in the lower reaches of the Terebli River in the late XIX - first half of the XX century], *Naukovyy visnyk Uzhghorodskoghoho universytetu. Serija: Istorija*, Uzhghorod: Vydavnytvo UzhNU «Ghoverla», vyp. 19. s. 118–127. (in Ukrainian).
- Kocan, V., 2009. Tradycijnyj narodnyj kostjum ughorsjkoghoho naselennja Zakarpattja XIX – pershoji polovyny XX st.: referat [Traditional folk costume of the Hungarian population of Transcarpathian region of the XIX – first half of the XX century.: abstract], *Arkhiv Zakarpatsjkoghoho muzeju narodnoji arkhitektury ta pobutu*, Uzhghorod: ZMNAP, 45 s. (in Ukrainian).
- Kocan, V., 2011. Tradycijnyj narodnyj odjagh lemktiv Velykobereznjanshhyny kincja XIX – pershoji polovyny XX st. [Traditional folk clothing of the Lemkos of Velykobereznjanshhyna of the end of the XIX - first half of the XX century], *Naukovyy visnyk Uzhghorodskoghoho universytetu. Serija : Istorija.*, Uzhghorod : Vydavnytvo UzhNU «Ghoverla», vyp. 26. s. 220–232. (in Ukrainian).
- Kocan, V., 2012. *Tradycijnyj narodnyj odjagh ghuculiv Rakhivshhyny: XIX – persha polovyna XX st. [Traditional folk clothing of Hutsuls of Rakhiv region: XIX – first half of XX century.]*, Uzhghorod: Vydavnytvo Oleksandry Gharkushi, 164 s.: il. (in Ukrainian).
- Kocan, V., 2014. Tradycijni gholovni ubory u vesilnij obrjadovosti Zakarpattja (XIX – persha polovyna XX st.) [Traditional headdresses in the wedding ceremonies of Transcarpathian region (XIX – first half of the XX century)], *TYSJaChOLITJAMILLENNIA. Naukovyy shhorichnyk*, Vypusk 2. Uzhghorod: Ghrazhda, 2015. s. 16–28. (in Ukrainian).
- Kocan, V., 2018. Tradycijnyj narodnyj odjagh ghuculiv Rakhivshhyny (z poljovykh etnografichnykh materialiv) [Traditional folk clothing of Hutsuls of Rakhiv region (from field ethnographic materials)], *Etnika Karpat. Naukovyy shhorichnyk*, vyp. 3, Uzhghorod: Vydavnytvo Oleksandry Gharkushi, s. 195–215. (in Ukrainian).
- Kocan, V., 2019. Tradycijnyj narodnyj odjagh borzhavsijkh dolynjan Zakarpattja XIX – pershoji polovyny XX st. [Traditional folk clothing of the Borzhav dolynians of Transcarpathian region of the XIX – first half of the XX century.], *Naukovyy visnyk Uzhghorodskoghoho universytetu. Serija: Istorija*, Uzhghorod: Vydavnytvo UzhNU «Ghoverla», vyp. 41. s. 163–177. (in Ukrainian).
- Kocan, V., 2020. Tradycijnyj narodnyj odjagh uzhansijkh dolynjan Zakarpattja XIX – pershoji polovyny XX st. [Traditional people clothing of the Uzhanskys dolynians of the Transcarpathian region of the 19th – first half of the 20th century], *Naukovyy visnyk Uzhghorodskoghoho universytetu. Serija: Istorija*, Uzhghorod =: Vydavnytvo UzhNU «Ghoverla», Vyp. 1 (42), s. 349–367. (in Ukrainian).
- Kokish, Gh. S., 2009. Osoblyvosti davnjogho zhinochogho odjaghu ghuculok Bilotysjanskoji dolyny : referat [Peculiarities of ancient women's clothing of Hutsuls of Belotysjanska valley: abstract], *Arkhiv Muzeju ghuculjstva s. Roztoky Rakhivskoghoho rajonu*, Roztoky, 11 s. (in Ukrainian).
- Kosha, L., 2002. *Chyji vy syny? Oghljad ughorskoji etnografiji [Whose sons are you? Review of Hungarian ethnography]*, Niredjghaza, 246 s. (in Ukrainian).
- Kosmina, O. Yu., 2011. *Tradycijne vbrannja ukrajinciv*, Kiev: Baltiya-Druk, t. 2: Polissya. Karpaty, 160 s.: il. (in Ukrainian).
- Kostevych, M., 2016. Vesillja ta obrjady, pov'jazani z narodzhennjam dytyny, v s. Kam'jancja Uzhghorodskoghoho rajonu [Weddings and ceremonies associated with the birth of a child in the village of Kamyanytsia, Uzhghorod district], *Etnika Karpat. Naukovyy shhorichnyk*, vyp.1, Uzhghorod: Ghrazhda, s. 97–100. (in Ukrainian).
- Kožminová, A., 1922. *Podkarpatska Rus. Práce a život lidu*, Praha, 124 s. (in Czech).
- Krajnjak, N., 1926. Ljuta [Ljuta], *Nash rodnyj kraj*, Rochnyk IV. Chyslo 5. s. 70–72. (in Ukrainian).
- Kul, Ju., 2001. *Tur'ja-Remeta. Istoryko-krajeznavchyy narys [Turia-Remeta. Historical and local lore essay]*, Uzhghorod: M-Studija, 150 s. (in Ukrainian).
- Kushtan, N., 2019. Tradycijne narodne zhytlo ta odjagh sela Bukove [Traditional folk housing and clothing of the village of Bukove], *Etnika Karpat. Naukovyy shhorichnyk*, vyp. 4, Uzhghorod: Vydavnytvo Oleksandry Gharkushi, S. 356–362. (in Ukrainian).
- Makovskij, S.K., 1925. *Narodnoe iskusstvo Podkarpatskoj Rusi [Folk art of Subcarpathian Rus]*, Praga: Plamja, 156 s.: il. (in Russian).
- Maslova, G.S., 1984. Narodnaja odezhda v vostochnoslavjanskih tradicijnykh obyčajah i obrjadah XIX – nachala XX v., Moskva: Izdatel'stvo «Nauka», 215 s. (in Russian).
- Petrjakova, M., 2006. Osoblyvosti form tradycijnykh gholovnykh uboriv ukrajinciv Karpatsjkoghoho reghionu (lemktiv, bojkiv, ghuculiv) XIX – pochatku XX st. [Peculiarities of forms of traditional headdresses of Ukrainians of the Carpathian region (Lemkos, Boyks, Hutsuls) of the XIX – early XX centuries], *Visnyk Ljvivskoji Nacionaljnoji akademiji mystectv. Specvypusk II. «Erdelivjski chytannja»: Materialy Mizhnarodnoji naukovy-praktychnoji konferenciji, prysvjachenoji 60-richchju stvorennja pershogho khudozhnjogho navchaljnoghoho zakladu na Zakarpatti*, Uzhghorod: Ghrazhda, s. 217–229. (in Ukrainian).
- Podkarpatska Rus.* [redigoval J. Smeta]. Praha, 1923. 214 s. (in Czech).
- Poljansjka, O. V., 1974. Ozdoblennja narodnogho odjaghu ughorciv ta rumun Zakarpatsjkoho oblasti [Decoration of folk clothes of Hungarians and Romanians of the Transcarpathian region], *Arkhiv Zakarpatsjkoghoho muzeju narodnoji arkhitektury ta pobutu*, Uzhghorod: ZMNAP, 33 s. (in Ukrainian).

Popovich, M. M., 1981. Zhizn' i byt zhitel'ev sela Krichevo Tjachevskogo rajona : referat [Life and everyday life of residents of the village of Krichevo, Tyachiv district: abstract], *Arhiv laboratorii etnologii, fol'kloristiki ta kraeznavstva im. M.P. Tivodara DVNZ «Uzhgorodskij nacional'nij universitet»*, Uzhgorod : UzhDU, 17 s., il. (in Russian).

Potushnyak, F., 1957. Z istoriyi material'noyi kultury na Zakarpatti [From the history of material culture in Transcarpathian region], *Naukovi zapysky` Uzhgorodskogo universytetu*, T. XXIX. Uzhgorod, s. 218–225. (in Ukrainian).

Prokop'eva, N., 1999. Simvolicheskoe vyrazhenie zhiznennoj jenerгии v tradicionnoj odezhde vostochnyh slavjan [Symbolic expression of vital energy in the traditional dress of the Eastern Slavs], *Etnichna istorija narodiv Evropy. Tradicijna etnichna kul'tura slov'jan*, Kiiv: Stilos, s. 111–116. (in Russian).

Shhodennyk etnografichnoyi praktyky studentky 1-go kursu istorичного факультету UzhDU L. S. Stefurak, provedenoyi u seli Dubove Tyachivskogo rajonu [Diary of ethnographic practice of the 1st year student of the historical faculty of Uzhgorod State University L. Stefurak, held in the village of Dubove, Tyachiv district], *Arxiv laboratorii etnologiyi, folklorystyky ta kraeznavstva im. M. P. Tyvodara DVNZ «Uzhgorodskij nacional'nyj universytet»*, Uzhgorod, 1999. (in Ukrainian).

Shhodennyk etnografichnoyi praktyky studentky 1-go kursu istorичного факультету UzhDU O. Tomashuk, provedenoyi u seli Roztoky Raxivskogo rajonu [Diary of ethnographic practice of O. Tomashuk, a first-year student of the historical faculty of Uzhgorod State University, conducted in the village of Roztoky, Rakhiv district], *Arxiv laboratorii etnologiyi, folklorystyky ta kraeznavstva im. M. P. Tyvodara DVNZ «Uzhgorodskij nacional'nyj universytet»*, Uzhgorod, 2006. (in Ukrainian).

Shuxevych V., 2018. *Guczulshhyna: v 5 chastynax / Volodymyr Shuxevy`ch; peredm. A. A. Karpenko; pislyam. M. S. Glushko; uporyad. O. O. Savchuk. (Reprintne vy`dannya 1899 – 1908 rr.).* Xarkiv: Vydavec Olexsandr Savchuk, 1218 +[10] c., 294 il. (in Ukrainian).

Sopolyga, M., 2011. *Ukrayinci Slovachchy`ny: material'ni vy`yavy` narodnoyi kultury ta mystecstva [Ukrainians of Slovakia: material manifestations of folk culture and art]*, Kyiv: Tempora, 336 s. (in Ukrainian).

Stelmashhuk, G. G., 1993. Tradycijni golovni ubory ukrajiniv, Kyiv: Naukova dumka, 240 s. (in Ukrainian).

Tarnaj, M., 1937. Shhos` pro Gudyu [Something about Gudia], *Nash rodnyj kraj*, Rochnyk XV, chyslo 10. s. 190–191. (in Ukrainian).

Tumova, M., 1924. Narodnaja odezha na Põdkarpatskoj Rusi [Folk clothes in Subcarpathian Rus], *Podkarpatska Rus'*, Rochnik I., chislo. 3. s. 72–79; chislo. 4. s. 102–110. (in Russian).

Vaghylevych, I., 1978. Bojky, rusjko-slov'janskyj rid u Ghalychyni [Boyki, a Russian-Slavic family in Galicia], *Zhovtenj. № 2*. s. 113–118. (in Ukrainian).

Vovk, Fedir, 2015. *Studiyi z ukrajinckoyi etnografii ta antropologii: nova redakciya / Fedir Vovk; peredm. O. G. Taran; prym. O. G. Taran, S.L. Maxovskoyi, Yu. S. Bujskyx; uporyadn. O. O. Savchuk.* Xarkiv: Vydavec Savchuk O. O., 2015. 464 s.; 199 il. (in Ukrainian).

Zelenin, D.K., 1926. Zhenskie golovnye ubory vostochnyh (russkih) slavjan, *Slavia*, Rocnik V, Sesit 2, Praze 1926. Glavy 1–7, s. 303–338, Sesit 3, 1927. Glavy 8–13, s. 535–556. (in Russian).

Zoshyt № 5. *Etnoidentyfikujuchi oznaky ta etnografichno rozmezhuval'ni rysy narodnoho odjaghu ghuculiv Rakhivshhyny XIX – pershoji polovyny XX st. [Notebook № 5. Ethno-identifying features and ethnographically distinguishing features of Hutsul folk clothing of the Rakhiv region of the XIX - first half of the XX century]*, 2009 – 2011 rr., 56 s. (in Ukrainian).

Zoshyt № 6. *Kharakterni osoblyvosti ta inoetnichni vplyvy v narodnomu vbranni korolevsjkykh dolynjan (sela Khyzha, Cherna, Novoselycja Vynohradivskogo rajonu) kincja XIX – pershoji polovyny XX st. [Characteristic features and foreign ethnic influences in the folk costume of the royal dolynians (villages Khyzha, Cherna, Novoselytsia, Vynohradiv district) of the end of the XIX – first half of the XX century]*, 2010 r., 10 s. (in Ukrainian).

Zoshyt № 7. *Tradycijne narodne vbrannja lemki Velykobereznianshchyny seredy XIX – pershoji polovyny XX st. [Traditional folk costume of the Lemkos of Velykobereznianshchyna in the middle of the XIX – first half of the XX century]*, 2010 r. 29 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

WOMEN'S HAIRSTYLES AND HATS OF UKRAINIANS OF TRANSCARPATHIA IN THE END OF THE XIX - FIRST HALF OF THE XX CENTURY

Vasyl Kotsan

Candidate of History; Director of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life,

Docent of the Department Archeology, Ethnology and Cultural Studies,

SHEE «Uzhhorod National University» Uzhhorod

In the article based on the available literature, ethnographic data, and archival materials, the specific features of women's hairdressers and hats of Ukrainians of Transcarpathia at the end of the XIX - first half of the XX century are analyzed. Hats, as a component of folk costumes, clearly reflect people's tastes and preferences, their social status, beliefs, are an aged sign, and serve as a completion of the ensemble of clothing, performing a specific function of crowning. The author highlighted all these aspects of the research. The ethnographic basis is used to present collected and systematized material. Women's hairstyles and headdresses of Dolinians, Hutsuls, Boykos, and Lemkos of Transcarpathia are characterized separately. The article focuses on the variety of shapes and decor elements of hats. The author describes in detail the elements that were used for braiding. They are best preserved in Transcarpathia in Borzhava and Uzhhorod Dolinians and the Lemkos of Velykyi Bereznyi district. The unique wedding hairstyle of Hutsuls of Rakhiv district - "pletiny" had its specificity. A sign of an unmarried woman was a wreath. In Transcarpathia, the most common were wreaths made of periwinkle and on cardboard or wooden base. According to the decoration elements, it was possible to clearly distinguish the wreath of certain local groups of Dolinians, Hutsuls,

Lemkos, and Boykos. An integral part of a married woman's headdress in some parts of the region was a chepets. According to the cut's structural elements and the decor's shape and color, we can distinguish several types of chepets. The chepets perform a purely ritual function only for the Boykos of Transcarpathia. Folk custom required that a woman keep a wedding chepets removed from her head for life, until death. Over the chepets or separately everywhere in Transcarpathia, married women wore scarves with local features and standard features within the region. In general, the traditional women's hats of Ukrainians in Transcarpathia were an integral part of the clothing complex and became widely used in the 40s of the XX century.

Keywords: hairstyles, hats, wreaths, chepets, scarves, material for making, decorating, ways of dressing and wearing.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Рис. 1. Дівчина у традиційному весільному вбранні, с. Нижне Селище, Хустський район. 20-30-ті рр. XX ст. Фото з архіву автора.

Рис. 2. Весільний дівочий вінок («парта»), с. Данилово, Хустський район. Фабрична матерія, картон, стрічки, вовняні нитки, бісер, стеклярус, штучні квіти, монети. 20-40-ві рр. XX ст.

Рис. 3. Чепець («чепак»), с. Довге Іршавський район. Фабрична матерія, атласні стрічки. 20-ті рр. XX ст.

Рис. 4. Спосіб одягання чепця у боржавських долинянок. Фото з архіву автора.

Рис. 5. Весільна зачіска («плетіння»), с. Ясіня, Рахівський район. 20-40-ві рр. XX ст. Фото з архіву автора.

Рис. 6. Наречена у весільному вінку («коронці»), с. Ясіня, Рахівський район. Фото з архіву Е. Зелінського.

Рис. 7. Чепець, с. Рудовець-Майдан, Міжгірський район. Картон, мереживо («сітка»), фабричні стрічки, вовняні нитки. Початок 20-х рр. XX ст.

Рис. 8. Жінки з с. Ізки Міжгірського району. 1939 р. Фото Маргарет Брук-Уайт.

Рис. 9. Лемкині Закарпаття у чепцях зі стрічками («партицями»).

Рис. 10. Чепець («чепак»), с. Зарічево, Перечинський район. Домоткане полотно, фабрична матерія, стрічки, вишивка, хрестик. 20-ті рр. XX ст.

Рис. 11. Фабричні стрічки («партиці») на задній частині чепців, лемківські села Великоберезнянщини. 20-30-ті рр. XX ст.